

УДК 811.801.61

СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЕТИКИ Г. ГАЙНЕ У ПЕРЕКЛАДІ А. МАЛИШКА

Петренко Є. М.

У статті розглядається проблематика відтворення поетики Г. Гайне засобами мови перекладу, на прикладі перекладів, які виконав А. Малишко. Аналізуються переваги і недоліки перекладів, а також розглядаються шляхи компенсації втраченого при перекладі.

Ключові слова: поетика, віршований твір, переклад, труднощі перекладу, строфа, рима, ритм, стопа, повтор, засоби увиразнення мови.

В статье рассматривается проблематика отображения поэтики Г. Гейне с помощью средств языка перевода, на примере переводов выполненных А. Малышко. Анализируются преимущества и недостатки переводов, а также рассматриваются пути компенсации того, что было утеряно в переводе.

Ключевые слова: поэтика, стихотворение, перевод, трудности перевода, строфа, ритм, рифма, стопа, повторов, средства выразительности речи.

The article deals with a topic of communication of Heinrich Heine's poetic manner by means of target language illustrated by the translations of A. Malyshko. The advantages and disadvantages of translations are analyzed. This paper also presents the means for replacement of the elements, lost in translation.

Key words: poetic manner, poem, translation, translation problems, strophe, rhythm, rhyme, stress foot, refrain, means of emphasis' expression.

Переклади поезій Генріха Гайне посідають чинне місце в українській перекладній літературі як за кількісними, так і за якісними показниками і відображають загальні тенденції розвитку українського поетичного перекладу. Твори Г. Гайне перекладали М. Бажан, Леся Українка, Д. Павличко, Л. Первомайський, М. Рильський, А. Малишко. Проблемність відтворення поетики Г. Гайне становить цікавий матеріал для філологічних досліджень з позиції поетики, текстуальної лінгвістики і сучасного перекладознавства.

Поетика – це одне із ключових і найдавніших понять теорії літератури, а тому існують його різноманітні визначення. Одним з них є визначення Л. М. Гаспарова, котрий зазначає, що поетика – це наука про систему засобів вираження у літературних творах [2, с. 295]. Жирмунський В. М. охарактеризував поетику як науку, що вивчає поезію як мистецтво, а об'єктом цієї науки він вважав художнє слово [3, с. 15]. Переклад – лише один з можливих підходів до поетики тексту.

Оскільки віршований твір є різновидом художнього твору, йому притаманні всі ознаки художнього стилю, головною з яких є активне використання всіх існуючих засобів увиразнення мови. Але при цьому існують ознаки, які є типовими виключно для поетики віршованого твору. Це так звані ритміко-мелодійні характеристики (строфа, рима, ритм, стопа), які власне й відрізняють віршований текст від прозового чи драматичного.

Мистецтво поетичного перекладу має дві суперечливі тенденції: перекладені вірші повинні справляти на читача безпосереднє емоційне враження, але при цьому, вони повинні вносити в літературу щось нове, знайомити читачів з раніше невідомими поетичними образами. Видатний вчений А. Федоров стверджує, що вимоги передачі ритму, рими, строф з одного боку, і слова – з іншого, приходять інколи до більш різкого зіткнення, ніж вимоги до точності прозового перекладу [6, с. 108]. Взагалі, за твердженням Н. А. Борченко, можливо виокремити декілька видів перекладу віршованого твору: буквальный, стилізований, художній, формальний, функціональний – переклад, при якому проводиться пошук мовних і культурних еквівалентів, відповідників і аналогів [1, с. 3].

Процес перекладу поетичних творів супроводжується низкою труднощів. Тюленев С. В. відносить до таких збереження національної своєрідності, збереження

духу та часу вірша, а також вибір між точністю та красою перекладу [5, с. 334]. Як відомо, одна з основних функцій мови – передача інформації. І збереження точності інформації при передачі-прийомі залежить від того чи володіє адресат і адресант одним і тим же кодом. У випадку поетичного твору – це не так просто, адже адресант може надати повідомленню іншого значення. При цьому також важливу роль відіграють поза текстові зв'язки, так читач може по-іншому зрозуміти суть твору автора, з яким його розділяють покоління [4, с. 119]. Переклад на рівні поетичного сюжету та композиції зазвичай не викликає особливих труднощів, однак існують випадки, коли через мовні невідповідності втрачаються чи переграються деякі епізоди. Так, наприклад, зміна сюжету сталася при перекладі вірша Г. Гайне "Ein Fichtenbaum steht einsam" ("Самотній кедр на стромині") Л. Первомайського, оскільки граматичний рід слова "сосна" в українській та німецькій мовах не співпадає. Тобто, в українській мові слово "сосна" має жіночий рід, а у німецькій – чоловічий і в тексті оригіналу насправді йдеться про кохання між чоловіком та жінкою, які змальовуються в образі дерев. Перекладаючи вище наведений твір, Л. Первомайський вирішив цю проблему, змінивши "сосна" на "кедр", і отримав наступний варіант: "На півночі кедр одинокий". Таким чином, він зберіг і зміст, і ритміку поезії Г. Гайне.

Твори, які переклав А. Малишко, були за поетикою близькими його власній творчості. Він переклав 5 ліричних віршів, у яких йшлося про кохання, це такі вірші як: "Das ist ein Flöten und Geigen", "Wie die Wellenschaumgeborene", "Und wüßten's die Blumen, die kleinen" та ін. Їх пов'язує тема нещасливого кохання. А. Малишко відтворює поетику цих творів, зберігаючи обрану автором зовнішню форму і добираючи лексеми подібного типу. Слід зауважити, що всі вірші Г. Гайне, які були перекладені А. Малишком, невеликі за обсягом. Найчастіше це – два, три або чотири чотиривірши, що написані ямбом.

Малишко А. вдало відтворює тип римування та строфіку першотвору. Г. Гайне написав переважну більшість своїх творів, використовуючи перехресне римування (абаб). Зазвичай рима першотвору неграматична і багата, однак у Г. Гайне зустрічаються і граматичні рими – переважно іменникові. У перекладах А. Малишка навпаки переважає граматична рима – іменникова і дієслівна. Як у оригіналі, так і у перекладі рими багаті і точні. Проте, А. Малишко перекладав не лише римовані твори, а й верлібри. У них перекладач показує непересічну майстерність, зберігаючи характерну для цього типу віршів систему – тонічну.

У своїх віршах Г. Гайне часто використовував – **асонанс і алітерацію**, за допомогою котрих у більшій мірі створюється настрій і образність поезії. Звісно, важливим є їх відображення засобами мови перекладу. Розглянемо це на прикладі перекладу А. Малишка:

<i>Das ist ein Flöten und Geigen,</i>	<i>І скрипка, і флейта грає,</i>
<i>Trompeten schmettern [drein];</i>	<i>Сурма іскристо б'є,</i>
<i>Da tanzt [wohl] den Hochzeitreigen</i>	<i>Весільної починає</i>
<i>Die Herzallerliebste mein.</i>	<i>Дівча – кохання моє.</i>
<i>Das ist ein Klingen und Dröhnen,</i>	<i>Розсипали дзвони й грози</i>
<i>[Von Pauken und Schalmey'n];</i>	<i>Литаврщик і сурмач,</i>
<i>Dazwischen schluchzen und stöhnen</i>	<i>В них чути стогін, і сльози,</i>
<i>Der? [guten] Engelein.</i>	<i>І добрих ангелів плач.</i>

Варто звернути увагу на збереження звукової форми вірша, зважаючи на те, що при перекладі не відтворюються фоностилістичні засоби (асонанс і алітерація), а лише їх художня функція. У перших чотирьох рядках Г. Гайне використовує багато різноманітних голосних і дифтонгів, насамперед такі, як: **u, ei, e, ö, i, a, o** та ін., повторюваність котрих створює ефект гри на музичному інструменті. Такий прийом не важко відтворити в українській мові. А. Малишко у своєму перекладі також використовує різноманітні голосні, а саме: **i, e, a, y, u, o, i** та ін. Таким чином, створюється радісна атмосфера веселощів, пісні та танцю. Однак на противагу їй в останніх чотирьох рядках виступають глухі, шиплячі та тверді приголосні, такі як: **sch, ch, p, s** та ін., що передають розпач і печаль покинутого юнака. Особливо часто повторюється звук [ʃ], немовби хлопець у відчаї, однак намагається опанувати себе і заспокоїтися. У перекладі також наявне навантаження приголосних, а саме: **c, ch, x, p** та ін., що також створюють подібний ефект. Однак замість звуку [ʃ], в українській

мові постійно повторюється звук [ч], котрий також несе у собі функцію заспокоєння. Тому переклад достатньо повно відтворює звуковий образ, створений в оригінальному тексті.

Не менш улюбленим засобом виразності у Г. Гайне є **повтор**. Завдяки повтору слів або словосполучень на них зосереджується увага читача, тим самим посилюється їх роль у тексті, надаючи йому виразності та експресивності. Однак у перекладі А. Малишко часто опускає повтори, як бачимо у наступному прикладі:

<i>Herz, mein Herz, du vielgeduldiges,</i>	<i>Серце многотерпеливеє,</i>
<i>Grolle nicht ob dem Verrat;</i>	<i>Затамуј і сум, і плач;</i>
<i>Trag es, trag es, und entschuldig es,</i>	<i>Глупоту і зраду милої –</i>
<i>Was die holde Törin tat.</i>	<i>Все прийми і все пробач.</i>

Варто зазначити, що А. Малишко намагається їх компенсувати. У вище згаданому вірші "Wie die Wellenschaumgeborene", перекладач опустив два повтори у другому чотиривірші, а так як вони є важливим компонентом ідиостилю автора, це має негативні наслідки, як для передачі почуттів, адже повтори роблять твір більш емоційним, так і для відтворення стилю автора. Тому А. Малишко компенсує втрачене у першому чотиривірші. На рубежі третього і четвертого рядків перекладач використовує повтор близьких за значенням слів – **"заручилася, одружилася"**, яких не має в оригіналі. Таким чином А. Малишко, на нашу думку, компенсує втрачені повтори **"Herz, mein Herz"** та **"Trag es, trag es"**.

На прикладі вже відомого нам твору "Das ist ein Flöten und Geigen" також можна виокремити низку недоліків і переваг у відображенні лексичного складу вірша: в оригіналі музичні інструменти гучно грають в унісон, а у перекладі флейта, скрипка і сурма розрізнені, тобто перші дві просто грають, а третя "б'є". При чому А. Малишко заміняє трубу на сурму, що надає віршові національного колориту. Цей хід також є важливим і вдалим для завершення твору, адже в оригіналі звучить **"Schalmei'n"** – людина, що грає на музичному інструменті шаль май, що є традиційним інструментом німецького робочого руху. А тому **"сурма"** є вдалим заміном, адже це український національний духовий інструмент, що використовувався у полковій музиці Війська Запорізького. Тож, ці слова мають однакове стилістичне забарвлення.

У третьому рядку перекладу дівчина **"весільної починає..."** має у увазі пісня, а в оригіналі – танок, а точніше весільний хоровод. Г. Гайне вживає застаріле слово **"Herzallerliebste"**, що означає "кохана". В українській мові немає еквівалента, тому А. Малишко компенсує його вживанням лексеми **"дівча"**, що також є дещо забарвленою, оскільки виражає ніжне ставлення до дівчини.

В останньому рядку автор оригіналу вживає слово "Engel" з пестливим зменшувальним суфіксом *-lein*, в українській мові це можна відтворити за допомогою суфіксів *-ок*, *-очок*, *-еньк*, *-атк*, *-ятк* та ін. Однак А. Малишко ігнорує цей прийом і нічим не компенсує його задля того, щоб не порушити ритміко-мелодійного малюнку вірша. Загалом, переклад цього твору А. Малишком вважаємо вдалим, оскільки він досяг основної мети, котру ставить перед собою перекладач – передав зміст та образну емоційність твору, при цьому мінімально жертвуючи формою.

Пестливо зменшувальні суфікси втрачаються при перекладі і в інших творах, як наприклад:

<i>Und wüßten sie mein Wehe,</i>	<i>А знали б у високості</i>
<i>Die goldenen Sternelein,</i>	<i>Зірки, що біль мене гне,</i>
<i>Die kämen aus ihrer Höhe,</i>	<i>Вони б завітали в гості,</i>
<i>Und sprächen Trost mir ein.</i>	<i>Розважили б мене.</i>

У третьому чотиривірші "Und wüßten's die Blumen, die kleinen" словосполучення **"goldenen Sternelein"** – *золоті зіроньки*, автор перекладу замінює на **"зірки"**, ігноруючи означення і пестливо-зменшувальний суфікс *-lein*. Натомість він додає експресивності, перекладаючи словосполучення **"mein Wehe"** – *мій біль*, наступним чином: **"біль мене гне"**. У третьому рядку третього чотиривірша **"kämen aus ihrer Höhe"** – *спустилися зі своєї висоти*, А. Малишко переосмислює і перекладає **"завітали в гості"**, не змінюючи при цьому основну думку.

Взагалі у процесі перекладу А. Малишко вдавався до низки лексико-граматичних трансформацій (вилучення, додавання, перестановка, заміна та ін.). Так, у перших двох рядках твору квіти з **"kleinen"**, тобто маленьких, у перекладі

перетворюються на **"пишні"**, а це значно змінює їх зовнішній вигляд. У другому рядку першотвору **"tief verwundet"** (mein Herz) – глибоко *поранене* моє серце у перекладі "... серце *болить* мені", а ці слова мають різні семантичні значення, так як поранити може лише хтось, проте боліти може з різних причин. Зміст третього і четвертого рядка також трохи викривлено, адже у першотворі квіти "...würden **mit mir** weinen / **Zu heilen** meinen Schmerz", тобто заплакали *разом із ним* *аби зцілити* його біль, а у перекладі "Заплакали б, невітніші / **Від болю** мого, смутні", як бачимо, про зцілення у перекладі не говориться і квіти плачуть самі по собі.

Наприклад, у перших двох рядках другого чотиривіршу перекладач додає обставину місця "в саду", що надає твору національного українського колориту. При цьому зміст не викривляється, адже не важливо, де саме знаходяться солов'ї. Також перекладач допускає неточність при перекладі словосполучення **"traurig und krank"** – сумний і хворий. У перекладі А. Малишка воно розривається у першому рядку і звучить *"серце у мене хворе"*, а у третьому *"печаль і горе"*, тобто перекладач змінює частину мови з прикметника на іменник і при цьому додає синонім – горе. Проте, це не є зайвим, адже вживання синонімів посилює емоційність твору. Однак у третьому рядку А. Малишко невинувато вилучає епітет **"fröhlich"** – *радісний*. Це можна пояснити тим, що перекладач прагнув зберегти ритм, як було сказано вище: при перекладі поетичних творів чимось доводиться жертвувати.

Переклади віршів Г. Гайне, виконані А. Малишком, відображають зміст, образність та емоційність, задум автора тощо і зовнішня форма їх при цьому не страждає. А. Малишко відтворив складну і своєрідну поетику віршів Г. Гайне засобами української мови. Подальші перспективи дослідження вбачаємо у детальному вивченні механізмів перекладу віршованих творів та в пошуку нових засобів компенсації для їх вдосконалення.

Література

1. Борченко Н. А. Трансформация образов в процессе перевода (на материале перевода стихотворения Г. Гейне "DIE NIXEN" / Н. А. Борченко, С. А. Кошарня // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2010. – № 12. – С. 3 – 12.
2. Гаспаров М. Л. Избранные труды. Т. 2. / Михаил Гаспаров. – М.: Высшая школа, – 1997. – 386 с. – Бібліогр.: С. 379.
3. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика / Виктор Жирмунский. – Л.: Наука, – 1977. – 408 с. – Бібліогр.: С. 400.
4. Томашевский Б. В. Писатель и книга: Очерк текстологии / Б. Томашевский. – М.: Искусство – 1999. – 278 с. – Бібліогр.: С. 273.
5. Тюленев С. В. Теория перевода / С. В. Тюленев – М.: Гардарики, – 2004. – 336 с. – Бібліогр.: С. 321.
6. Федоров А. В. О художественном переводе / Андрей Федоров. – Л.: ОГИЗ гос. Изд-во худ. лит., 1991. – 257 с. – Бібліогр.: С. 244.